

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Уланчук В.С., д.е.н.

Уманський державний аграрний університет

Черкаська область – одна з наймолодших серед областей України. Її територія становить 3,5 % загальної території країни. Ґрунтовий покрив Черкащини дуже неоднорідний. Ґрунти області сформувались під впливом підзолистого, дернового, солонцюватого і болотного типів ґрунтоутворних процесів. У ґрунтовому покриві області переважають чорноземи. Площа типових чорноземів складає – 726,7 тис. га, опідзолених – 115,0 тис.га. Найбільш поширені серед них сірі та світло-сірі опідзолені, а також темно-сірі опідзолені ґрунти. Особливістю ґрунтового покриву області є наявність в структурі орних земель більше 300 тис. га еродованих ґрунтів. Продуктивність їх зменшується в міру збільшення ступеня змитості.

Екстенсивне ведення землеробства в останні роки різко погіршило балансові показники поживних речовин і гумусу у землеробстві області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка балансу органічної речовини у ґрунтах Черкаської області

Показник	1965-1970	1976-1980	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2001-2006	2006
Внесено органічних добрив, т/га	4,5	9,1	11,0	7,2	3,4	1,9	1,2	1,1
Вміст гумусу, %	3,5	3,4	3,24	3,25	3,20	3,23	3,21	3,21
Баланс гумусу, т/га	- 0,42	+ 0,05	+ 0,2	- 0,01	- 0,37	- 0,49	- 0,35	- 0,55
Баланс азоту, кг/га	- 8,9	+ 23,4	+ 75,3	- 3,5	- 15,5	- 33,8	- 31,2	- 31,2

У 2006 р. в цілому по області кожен гектар ріллі недоотримав 105 кг. елементів живлення (NPK) на сформований врожай. В розрізі районів діапазон дефіциту досить значний: від 91-95 кг в Черкаському, Канівському та Звенигородському районах до 152-159 кг в Смілянському, Драбівському, Уманському та Чернобаївському районах.

В сучасних умовах ведення землеробства процес підкислення продовжується за рахунок внесення переважно фізіологічно кислих азотних добрив, застосування інтенсивного обробітку, який призводить до посиленої мінералізації гумусу. Зростання кислотності ґрунтів сприяє підвищенню доступності фосфору і калію, але погіршення фізико-хімічних властивостей ґрунту призводить до зниження його агрофізичних властивостей.

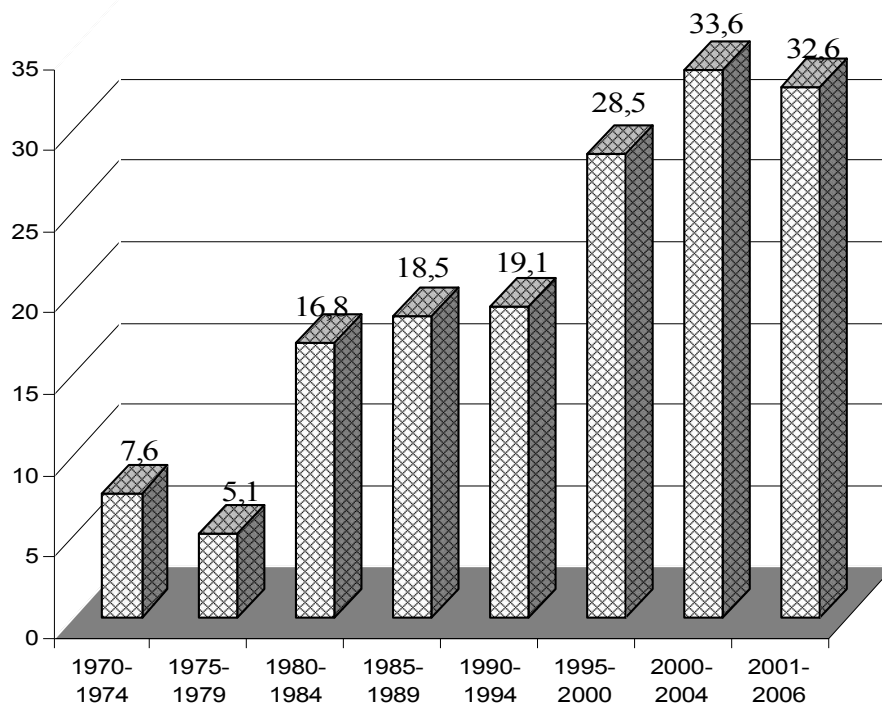

Рис. 1. Динаміка кислотності ґрунтового розчину Черкаської області, одиниць РН

Рівень освоєності та розораності земель у порівнянні з іншими областями і провідними країнами світу у Черкаській області високий. В Україні освоєність земель становить 69,4 %, а розораність – 59,6 %. У країнах Європи ці показники відповідно сягають 53-65 % і 26-30 %. Необхідно відмітити, що жодна країна світу немає такого високого рівня розораності угідь як Україна. У США він становить 20 %, Великобританії – 18,5, Німеччині – 32, Франції – 36%. Збільшення площі орних земель в Україні відбувалося постійно в чималих масштабах. Високий рівень освоєння земельного фонду, який характерний для України призвів до інтенсивного розвитку ерозійних процесів, із-за яких щорічно втрачається 600 млн.т ґрунту, в тому числі 20 млн. т гумусу, а також третина поживних речовин, 16 млрд. м³ води, якої достатньо було б для формування 16 млн.т зерна [46, 52, 190].

Земельний фонд Черкаської області за потенціалом родючості, вмістом гумусу і поживних речовин у ґрунтах, продуктивністю сільськогосподарських культур є одним із кращих в Україні. В той же час, у нинішніх умовах, земельний фонд знаходиться у критичному стані внаслідок економічної кризи та складних ринкових соціально-економічних умов. Земельна реформа: розпаювання земель, створення нових агроформувань, поява приватних сільськогосподарських підприємств визвали корінні зміни у використанні земельних ресурсів. Одночасно недостатнє ресурсне забезпечення аграрної сфери поряд з іншими причинами обумовило різкий спад сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 2

Динаміка внесення добрив в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Показник	Роки				
	1990	2000	2005	2006	2007
Загальна посівна площа, тис. га	1183,4	1029,6	882,2	902,8	901,7
Удобрена площа під урожай, тис.га	944,9	309,3	416,8	573,4	645,9
Частка удобреної площі, %	80	30	47	64	72
Внесено в ґрунт у поживних речовинах на 1 га, кг посівної площі	158	21	45	61	88
удобреної площі	198	69	96	96	122
Всього внесено органічних добрив, тис.т	12509,0	2544,6	1000,9	1045,4	935,1
Удобрена площа, тис. га	225,1	47,9	19,0	20,7	17,1
Частка удобреної площі, %	19	5	2	2	2
Внесено на 1 га, т посівної площі	10,6	2,5	1,1	1,2	1,0

Дані приведеної таблиці 2 свідчать про суттєве скорочення посівної площі сільськогосподарських культур з одночасним зменшенням внесення поживних речовин у ґрунт. Так удобрена площа в 2007 р. зменшилась на 68,4 %, а внесення добрив на 1га посівної площі у 10 разів. порівняно з 1990 р., що не може забезпечити нормального мінімального балансу гумусу в ґрунті.

Показники інтенсивності використання земель знижуються, але вони дещо кращі в порівнянні з іншими регіонами (табл. 3). З даних таблиці видно, що загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства в підприємствах Черкащини порівняно з відповідним показником Полтавської області менший тільки в 2007 році, в той час як за площею сільськогосподарських угідь вона менша на 50% від Полтавщини.

За сучасних умов реформування майнових і земельних відносин, всі зусилля як агропромислових товаровиробників, так і держави мають бути спрямовані на збереження та поліпшення стану ресурсного потенціалу агропромислового комплексу, зокрема його земельного потенціалу, як основи забезпечення продовольчої безпеки України.

У зв'язку з недостатнім виділенням коштів з державного бюджету на охорону ґрунтів та неспроможністю нових сільськогосподарських товаровиробників проводити ці роботи за власні кошти, науковці пропонують сконцентрувати увагу на організаційно-господарчих та нормативно-правових заходах, які, не потребуючи великих капітальних витрат, можуть в значній мірі попередити посилення ерозійних процесів та інших видів деградації ґрунтів.

Вже у 1995 р. академік УААН В.Ф. Сайко пропонував першочерговий захід – вилучення з обороту України мінімум 10 млн. га ріллі (майже кожний 3 га ріллі) і передачу її у природні кормові угіддя, у тому числі 6-7 млн. га – під постійне залуження і біля 2 млн. га – під заліснення. Вчені України встановили, що площу луків необхідно збільшити у 2,7, а лісів – у 1,8 разів [184, с.6].

З урахуванням того, що в Черкаській області нараховується 178,6 тис. га земель, які піддані водній ерозії доцільно вивчити проблему деградованих і малопродуктивних земель та деякі шляхи її вирішення саме через еродовані ґрунти.

Досліджуючи орні по-різному здобрені землі та цілині чорноземи, П.А.Костичев дійшов висновку, що земля, яка кожний рік обробляється, бідніє однаково, яке б не було ретельне здобрення, і це збіднення зупиняється, коли обробку припиняють і ґрунт стає луками чи трав'яним полем. На цьому принципі ґрунтується такий прийом відновлення гумусного стану ґрунтів, як консервація [164].

Роль гною в землеробстві як основного елемента раціональної системи удобрення не знижувалась і тоді, коли вносились порівняно високі дози мінеральних добрив. Завдяки гною традиційно задовольнялась від 30% до 50% потреба рослин у живленні. Прикладом цього є і розвинені країни Європи - Німеччина, Англія, Голландія, які поряд з внесенням значної кількості мінеральних добрив (350-800 кг/га д.р.) вносять на гектар орної землі і високі норми органічних добрив 26-75 тонн, одержуючи при цьому стабільно 55-60 ц/га зернових.

Показники інтенсивності використання сільськогосподарських угідь Черкаської області

	Площа с.-г. угідь, тис. га.	Площа ріллі, тис. га	Валова продукція с.-г. в порівнянних цінах 2005 р., млн. грн	Вироблено валової продукції на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	Виробництво на 100 га с.- г. угідь, ц		Виробництво на 100 га ріллі, ц	
					м'яса в забійній вазі	молока	свинини в забійній вазі	зерна
2005р.								
Україна	92585,6	32451,9	41722,2	247,2	38,3	32,87	15,2	1223,8
Черкаська область	4730,5	1273,8	1454,7	357,6	69,8	356,6	22,5	1805,9
Вінницька	5152,1	1729,5	2017,6	283,3	24,3	420,8	7,3	1236,6
Кіровоградська	3731,2	1763,1	2041,3	207,2	22,2	193,5	10,9	1485,1
Полтавська	4792,3	1760,0	2180,5	248,1	18,4	345,8	8,2	1670,6
2006р.								
Україна	94894,6	32446,2	41675,9	255,1	4,1	318,8	16,2	1103,7
Черкаська область	4994,7	1271,9	1452,2	378,7	7,8	355,0	23,9	1720,5
Вінницька	5447,6	1730,0	2017,5	300,4	3,0	422,1	9,8	1258,8
Кіровоградська	3781,4	1762,6	2040,7	211,2	2,1	190,6	9,5	1417,0
Полтавська	4964,4	1769,5	2178,6	260,4	2,2	367,2	10,6	1427,1
2007р.								
Україна	88768,5	32433,7	41650,0	240,1	4,6	294,4	19,6	940,3
Черкаська область	4764,8	1271,9	1451,8	362,4	10,8	345,6	28,1	1492,7
Вінницька	5048,0	1729,4	2017,2	278,2	3,6	410,9	15,3	1020,2
Кіровоградська	2728,4	1762,5	2039,8	153,7	2,5	179,5	14,1	749,4
Полтавська	5069,4	1769,4	2177,4	266,4	2,5	312,9	13,1	1662,3

Упродовж 1965-1990 рр. в Черкаській області завдяки курсу сільськогосподарського виробництва на всебічну інтенсифікацію був створений високий потенціал родючості ґрунтів, а зростання загальної культури землеробства, впровадження новітніх технологій гарантувало отримання високого врожаю якісної продукції

Збереження і відтворення родючості ґрунту є однією з найважливіших задач у системі землеробства [178].

Вирішення проблеми підвищення ефективності використання земель можливе лише при застосуванні системного підходу до основних типів ґрунтів досліджуваного регіону, їх агротехнічних особливостей, системи сівозмін враховуючи розміри господарств та їх організаційно-правові форми, рівня удобрення й розподілу добрив з метою відтворення родючості ґрунту, створення умов розвитку тваринництва, що в цілому пов'язано з формуванням й високоефективним використанням виробничих ресурсів.

У вирішенні даних питань значну допомогу можуть надати економіко-математичні методи. Математичні моделі, які розробляються у відповідності з вимогами такого підходу, дозволяють кожному виду наявних і створюваних в процесі виробництва ресурсів, а також кожному виду продукції виконувати найбільш вигідні з позиції конкретного об'єкта завдання й отримувати реальні оцінки.

При комплексній оптимізації сільськогосподарського виробництва, коли спільно будуть вирішуватись питання раціонального поєднання галузей, використання сільськогосподарських площ, добрив, кормів, організації сільськогосподарських робіт тощо, можна чекати збільшення обсягів кінцевої продукції майже на 30 % при тих же ресурсах і затратах [98].

Тому нами розроблена економіко-математична модель яка складається із п'яти блоків, відповідно до наявних типів ґрунтів в Черкаській області та окремим блоком виділено галузі тваринництва. Розмір матриці задачі включає 409 змінних та 226 обмежень. Рішення економіко-математичної задачі дало можливість визначити на 2015 рік оптимальні розміри посівних площ сільськогосподарських культур на кожному типі земель, потребу в мінеральних добривах, поголів'я різних видів тварин та птиці, зміна яких у значній мірі впливає на все виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами регіону. Впровадження оптимального плану високоефективного виробництва продукції на різних типах земель може призвести не тільки до зміни обсягів виробництва в будь-якій галузі, але й до зміни спеціалізації окремих господарств внаслідок відродження галузей тваринництва.

Використання найбільш доцільної для даного типу земель сівозміни та встановлення оптимальних площ посівів приведе до диференційованого підходу до структури посівних площ. Так, питома вага зернових культур для чорноземів типових буде оптимальною на рівні 51,3 %, а для чорноземів опідзолених, опідзолених лісових, дерново-підзолистих ґрунтів – 40%.

Виходячи з агротехнічних властивостей ґрунту технічні культури доцільно вирощувати на чорноземах опідзолених, опідзолених лісових ґрунтах для отримання високого економічного ефекту. Їх площі залежать від типу ґрунту, і в підприємствах області можуть займати 18,6 – 28,0 % загальної посівної площі. Кормові культури повинні займати 30,0 – 34,9 % структури посівної площі, для того щоб забезпечити галузь тваринництва повноцінними кормами в повному обсязі. Рациональне розміщення сільськогосподарських культур, дотримання системи землеробства створить умови нарощування урожайності. Так урожайність зернових культур в середньому по Черкаській області буде складати в 2015р. 53,9 ц/га, а озимої пшениці зросте на 23 % порівняно з 1990 р. і у 2 рази порівняно з 2007 р. та досягне 57,6 ц/га. Що стосується технічних культур то їх урожайність, зокрема цукрових буряків можна очікувати на рівні 500 ц/га, а соняшнику - 26,6 ц/га. Значно підвищиться урожайність і інших сільськогосподарських культур.

Все це вимагає диференційованого підходу до внесення мінеральних добрив на кожному типі ґрунту. Норми внесення добрив на гектар будуть залежати від типу ґрунту та сільськогосподарських культур, що будуть вирощуватися і змінюватимуться від 175 (опідзолені лісові) до 201 кг д.р.(лучно-болотні та лучні)

Розрахунки показують, що для відтворення родючості ґрунту в обумовлених межах і отримання максимального прибутку доцільно змінити структуру посівних площ зернових і технічних культур. Такі зміни зумовлять можливість отримання прибутку на запланованому рівні, а також розширенням поголів'я тварин. Зокрема поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах необхідно збільшити в 2 рази порівняно з 2008 роком.

За оптимальним рішенням у 2015 р. буде отримано валової продукції на 55,6 % або на 1501,3 млн. грн. більше порівняно з середніми показниками за 2005 – 2007 р. Інтенсивність використання земельних ресурсів значно підвищиться. Зросте також вихід на 100 га сільськогосподарських угідь продукції скотарства: зокрема,

виробництво м'яса в 2015 р. на 67,7 % або на 44 ц, а виробництво молока – майже у 3 рази порівняно з показником за 2005 – 2007 рр. При зростанні показників ефективності використання землі відповідно підвищиться рівень рентабельності на 63,5 відсоткові пункти проти 2005 – 2007 рр. [179].

Якщо розглядати ефективність використання земель в розрізі основних типів ґрунтів (табл. 4), то найбільше в 2015 р. можливо отримати валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь на дерново-підзолистих ґрунтах.

Таблиця 4

Показники перспективного використання основних типів ґрунтів в сільськогосподарських підприємствах

Показник	Роки								
	2000	2005	2007	2015	в т.ч. за основними типами ґрунту				
					чорноземи типові	чорноземи опідзолені	опідзолені лісові ґрунти	лучно-болотні та лучні	дерново-підзолисті
Валова продукція рослинництва в порівнянних цінах 2005 р., млн.грн	1088,8	1469,2	1335,3	2674,5	1587,1	285,4	70,0	679,4	52,6
Площа с. – г. угідь, тис.га	1196,2	1192,4	1085,5	1129,3	688,3	109,0	28,6	289,6	13,8
Площа ріллі, тис.га	1058,4	1051,5	994,5	983,0	600,0	94,9	24,0	252,0	12,1
Вироблено валової продукції рослинництва на 100 га с.-г. угідь, тис.грн	91,0	123,2	123,0	236,8	230,6	261,8	244,8	234,6	381,2
Виробництво на 100 га ріллі:									
зерна, ц	1355,8	1826,5	1622,8	2790,8	2645,2	2647,2	2420,4	3292,9	1417,4
цукрових буряків,ц	795,3	1074,7	1062,2	1728,7	2271,4	473,8	-	509,9	13467,8

Прибутковість підприємств Черкаської області буде забезпечена, в основному, за рахунок продукції рослинництва. Підвищення родючості ґрунту і раціональне співвідношення посівних площ сприятимуть також раціональному й повноцінному забезпеченню тваринництва кормами. При цьому внаслідок вибору найбільш

доцільної системи сівозмін, підбору культур, внесення мінеральних та органічних добрив, а також впровадження новітніх технологій родючість ґрунтів підвищиться. Тому в сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах необхідно обґрунтувати: структуру посівних площ, структуру тваринництва, рівень продуктивності цих галузей з врахуванням необхідності відтворення родючості ґрунтів. Удосконалення галузевої структури забезпечить підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, в тому числі використання земельних угідь.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Лайко П.А., д.е.н., проф., член-кореспондент НААН,
Борщ А. к.е.н., доцент,
Долженко І. к.е.н., доцент,
Лабенко О. к.е.н.*

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

На даний час в Україні сформована система оподаткування сільськогосподарських підприємств, яка діє вже досить тривалий час і в цілому виправдала своє призначення, яке полягало у створенні сприятливих умов для виведення сільського господарства із кризи. Так, сучасна система оподаткування сільського господарства постала не як фіскальний інструмент вилучення частини доходів платників, а як дотаційний механізм, який формує суттєву частку фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Підтримка сільсько-господарських товаровиробників за рахунок встановлення особливого режиму оподаткування є інструментом непрямого державного регулювання.

Обґрунтування втручання держави в економіку ринкового типу ґрунтується на тому, що ринок, на сучасному етапі його розвитку, не завжди спроможний до саморегулювання. Внаслідок цього держава, як основний носій політичної влади в суспільстві, бере на себе функції щодо виправлення та запобігання так званих недосконалостей ринку.

Місце та роль податків як інструменту регулювання економічних та соціальних процесів у суспільстві визначається сукупністю методів, їх обмеженнями та можливостями впливу на економіку. Податки як